

Sevda Abasqulu qızı Xələfova
Bakı Dövlət Universiteti

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
sevdakhalafova@bsu.edu.az

UDC 027.7

İNFORMASIYA CƏMİYYƏTİNDƏ KİTABXANA FONDU SOSIAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİNİN AKTİV HİSSƏSİ KİMİ

Xülasə: Elmi məqalədə "kitabxana fondu" anlayışı, kitabxana fondlarının tərkibi, müasir şəraitdə kitabxana fondlarının formalaşması problemləri araşdırılır. Eyni zamanda kitabxana-informasiya fəaliyyətində fondun əhəmiyyətindən bəhs edilir. Qeyd olunur ki, kitabxana fondunun strukturunun düzgün quruluşu kitabxanada bütün proseslərin həyata keçirilməsinə müsbət təsir göstərir, axtarış sistemlərini asanlaşdırır.

Açar sözlər: kitab fondu, kitabxana fondu, kitabxana fondunun formalaşması, elektron sənədlər, kitabxana-informasiya xidməti.

Sevda Abasqulu gizi Khalafova

The library fund as an active part of solving social problems in the information society

Summary: The scientific article examines the concept of "library fund", the composition of library funds, the problems of the formation of library funds in modern conditions. The importance of the fund in library and information activities is discussed. It is noted that the correct structure of the library fund has a positive effect on the implementation of all processes in the library, simplifies search engines.

Key words: book fund, library fund, formation of a library fund, electronic documents, library and information services.

Севда Абасгулу кызы Халафова

Фонд библиотеки как активная часть решения социальных проблем в информационном обществе

Резюме: В научной статье исследуются понятие «библиотечный фонд», состав библиотечных фондов, проблемы формирования библиотечных фондов в современных условиях. Обсуждается значение фонда в библиотечно-информационной деятельности. Отмечается, что правильная структура библиотечного фонда положительно сказывается на реализации всех процессов в библиотеке, упрощает поисковые системы.

Ключевые слова: книжный фонд, библиотечный фонд, формирование библиотечного фонда, электронные документы, библиотечно-информационное обслуживание.

Kommunikasiya sistemlərinin əsas vasitələrindən biri kimi kitabxanaların tarixi rolu mədəni irsin toplanıb saxlanması, qorunmasından və nəsilə-nəsilə ötürülməsindən ibarət olmuşdur. Kitabxanalar həmçinin cəmiyyətin formalaşmasında və təkmilləşməsində iştirak edən digər mədəni sistemlərin dəyərlərinin ötürücüsüdür.

"Kitabxana fondlarının formalaşdırılması" anlayışını elmi dövriyyəyə rus alimi prof. Y.Qriqoryev daxil etmiş, bu prosesin üç mərhələsini (kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi; kitabxana fondlarının təşkili; kitabxana fondlarının idarə edilməsi) müəyyənləşdirmişdir. Bu müddəə dərslərə daxil edilmiş və uzun illər ərzində əsas kimi qəbul olunmuşdur.

Sonradan digər rus kitabxanaşünas mütəxəssislərdən V.Tereşin, A.Markina, Y.Stolyarov, V.Şilov və başqaları kitabxana fondlarının formalaşması proseslərinə daha geniş prizmadan yanaşmağa başladılar. Bununla belə, həmin problem vahid nöqteyi-nəzərdən hələ də öz elmi həllini tam mənada tapmamışdır.

Azərbaycanda milli kitabxanaşünaslığın banisi, professor A.Xələfov qeyd edir ki, qədim kitabxanalar "kitabxanalar" ("biblioteka") adlandırılmış, "kitabxanalar" termini uzun illər keçdiyi təkamül prosesində "fond" termini ilə əvəz edilmişdir. "Fond" sözü latın dilindən tərcümədə "alt", "bünövrə", "nüvə" mənasını verir. "Fond" termininin meydana gəlməsi və beynəlxalq istilaha çevrilməsi dünya kitabxanaşünaslığında xüsusi anlayış kimi qəbul edilməsinə səbəb oldu. Kitabxanalar inkişaf etdikcə "kitabxana" və "kitab fondu" anlayışları biri-birindən ciddi şəkildə fərqlənməyə başlamışdır. Kitabxana bir çox komponentləri özündə birləşdirən sosial institut, kitabxana fondu onun ayrılmaz tərkib hissəsidir [4, s.8].

Kitabxananın strukturunu təşkil edən əsas elementlərdən biri kitabdır (sənəddir). Bununla belə, kitabxana fondu təkcə kitabdan (sənəddən) ibarət deyil. Kitabxana fondu kitabxanada qorunub saxlanılan nizamlı sənədlər toplusudur. Kitabxana fondu çap olunmuş əsərlərdən (kitablar, dövrü nəşrlər), habelə digər sənədlərdən (filmlər, mikrofilmlər, maqnit lentləri, elektron sənədlər, audiovizual materiallar, elektron kitablar, videokasetlər, telefilmlər, patentlər, disklər və s.) ibarətdir.

Kitabxana fondunun əsas xüsusiyyətləri bütövlük, açıqlıq, çoxluq, dinamiklik, informativlik, idarəolunanlıq, kumulyativlik, heterogenlik və etibarlılıqdır.

"Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyilir: "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Kitabxana Fondu kitabxanalararası əlaqələndirilmiş komplektləşdirmə, qarşılıqlı istifadə, depozitar mühafizə və mübadilə prinsipləri əsasında təşkil edilən, məlumat-axtarış sisteminə malik olan kitabxana fondlarından ibarətdir. Kitabxanalarda olan nadir və qiymətli nəşrlər, xüsusi kolleksiyalar qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada

Azərbaycan Respublikasının milli-mədəni sərvətlər reyestrinə daxil edilir və xüsusi rejimdə mühafizə olunur.... Azərbaycan Respublikası Dövlət Kitabxana Fondu dövlət mülkiyyətidir" [5, s.9].

Qanunda həmçinin kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və dövlətin vəzifələri müəyyənləşdirilərkən "kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və kitabxana fondlarının tədricən müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, elektron mübadilə sistemlərindən (İnternetdən və s.) istifadə və milli fondların həmin sistemlərdə əks olunması; milli və dünya mədəniyyəti sərvətlərinə yiyələnməyə yönəldilən informasiya sisteminin yaradılması" məsələləri də öz əksini tapmışdır [5, s.5].

Fond kitabxananın elə bir aktiv hissəsidir ki, o, özünün ən böyük tamlığı ilə şəxsiyyətin elmi dünyagörüşünün formalaşmasına təsir göstərərək kitabxanaların qarşısında duran sosial problemləri həll etməyə imkan verir.

Kitabxana fondu hər bir vətəndaşın istənilən səviyyədə ümumi və peşə təhsili almasına və onun daha da təkmilləşdirilməsinə kömək edir. Bu və digər cəhətlərdə kitabxana fondlarının pedaqoji funksiyası özünü göstərir.

İnformasiya funksiyası fonda mövcud olan sənədlər əsasında elm, texnika, kənd təsərrüfatı, mədəniyyət sahələrində keçmiş və müasir nailiyyətlər haqqında məlumat almaq imkanının həyata keçirilməsinə kömək edir. Praktik və elmi fəaliyyətdə istifadə üçün lazım olan həmin məlumatlar optimal tamlığı və operativliyi ilə fərqlənir.

Kitabxana fondu növ, məzmun və təyinat baxımından fərqli olan çoxlu sayda sənədlərdən ibarətdir. Bu mənada fond çoxluq xüsusiyyətinə malikdir.

Bu halda fond bütövlükdə, bir tərəfdən, onu təşkil edən hissələrin hər birinin bütün xüsusiyyətlərindən asılı deyil. Digər tərəfdən, kitabxananın bir hissəsini təşkil etməklə öz xüsusiyyətlərinə görə muxtariyyətdir. Bütün bu elementlərin hamısı bir-birinə bağlıdır, bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərir ki, bu da ona bütövlük xüsusiyyəti verir.

Kitabxana fondunda dinamik və statik xüsusiyyətlər birləşir. Bağqa sözlə, sürətli inkişaf, növ dəyişikliyi, bütün bunlarla yanaşı istirahət və tarazlıq vəziyyəti yaradır.

Kitabxana fondu elə seçilib formalaşmalıdır ki, insan biliyinin sistemləşməsinə, biliklərin idarə olunmasına, bilik mənbəyi olan kitablar vasitəsilə insanların mütaliəsinə, tərbiyə, təhsil prosesinə təsir etsin. Görkəmli filosof Frensis Bekonun ifadəsi ilə desək "mütaliə məqsədli cəmiyyət, o isə məqsədli insan yaradır" [4, s.15].

Professor A.Xələfov qeyd edir ki, kitabxana fondunun formalaşdırılmasının əsas əlamətlərini, xüsusiyyətlərini ümumiləşdirən, kitabxana fondu anlayışı, bilavasitə kitabxana-informasiya kütləsinin formalaşması nəzəriyyəsinə əsaslanaraq, olduqca mürəkkəb bir proses olan kitab fondunun formalaşdırılmasının elmi əsaslarını, kitabxana fondunun

bütövlüyü, tamlığı prinsiplərini və perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir [4, s.12].

Beynəlxalq və milli normativ hüquqi aktların təhlili belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, cəmiyyətdə kitabxana fondlarına milli dəyərlər kimi baxılan rəy formalaşmışdır. Bu onunla əsaslandırılır ki, kitabxana fondlarında həm elm, texnika, mədəniyyət və digər sahələrdə milli nailiyyətləri əks etdirən sənədlər, həm də müxtəlif fəaliyyət növlərinin, o cümlədən sənaye və kənd təsərrüfatı istehsalının, tibb, təhsil və s. sahələrin səmərəli inkişafını təmin edən sənədlər cəmlənir.

Kitabxana fondunun formalaşması mürəkkəb, dinamik, cəmiyyətdə baş verən hadisələrlə əlaqədar, daim yeniləşən və təkmilləşən bir proses olduğundan, onun həmişə diqqət mərkəzində olmasına və bu işin təşkilinə kitabxananın bütün kadr potensialının cəlb edilməsinə böyük tələbat vardır.

Kitabxana fondunun formalaşması prosesi mürəkkəb və daim diqqət tələb edən bir sistemdir. Bu sistemin yaradılması və idarə edilməsi üçün kitabxana özünün bütün maddi və kadr potensialından məqsədyönlü istifadə etməli, sistemin qüsursuz işləməsinə təmin etməlidir.

Kitabxana fondunun yaradılması, sistemləşdirilməsi, təsnifləşdirilməsi, düzülməsi və idarə edilməsini təmin edən amillər icərisində, kitabxanayıcının yaradılması, onun müasir texniki vasitələrlə təmin edilməsi, avtomatlaşdırılması işi mühüm elmi-texniki əhəmiyyət kəsb edir. Kitabxanayıcının qurulması fondun formalaşması üçün şərait yaratmaqla vahid kitabxana fondu yaratmağa, fondun bütövlüyünü təmin etməyə imkan verir.

Müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində kitabxana işi quruculuğunda, fondların formalaşması prosesində ciddi islahatlar baş verir. Son zamanlar həm Azərbaycanda, həm də dünya ölkələrində kitabxanaların avtomatlaşdırılması, kitabxana işi fəaliyyətinin kompüterləşdirilməsi kitabxana-informasiya xidmətinin informasiyalaşdırılması prosesini sürətləndirmişdir, yeni iş üsulu və formaları, metodiki təminat sistemi meydana gəlməyə başlamışdır. Kitabxana fondlarında elektron nəşrlər, şəbəkə texnologiyası, elektron sənədlər əhəmiyyətli dərəcədə artmış, ənənəvi kitabxana fondları məzmunca zənginləşmiş, kitabxana-informasiya infrastrukturunu inkişaf etməyə başlamışdır. Bütün bunlar gələcək kitabxana texnologiyasının innovasiyası kimi formalaşır.

Amerika filosofu Corc Santayaka hələ XX əsrin əvvəllərində ənənə məsələlərindən danışarkən demişdir: "Tərəqqinin əsasında baş verən dəyişikliklərdən daha çox ənənə durur. Kim ki, keçmiş yadda saxlamağa qadir deyil, onu təkrar etmək məcburiyyətindədir" [4, s.12].

Beləliklə, kitabxana fondu – kitabxananın qarşısında duran məqsəd və vəzifələri, sosial funksiyaları həyata keçirmək, müxtəlif oxucu qruplarına kitabxana-informasiya xidməti göstərmək məqsədi ilə formalaşmış, çap əsərlərinin, müxtəlif növ sənədlərin, elektron daşıyıcıların məqsədyönlü, seçilmiş, sistemləşdirilmiş, qaydaya salınmış, təsnifləşdirilmiş elm, bilik və

mərifət xəzinəsidir. İctimai nemət olan biliklərin kitabxanalarda toplanması, kitabxanalar vasitəsilə xalqa çatdırılması, kitab fondlarının ən qiymətli xəzinə olmasını bir daha təsdiq edir [4, s.12].

Təbii ki, kitabxana fondlarının inkişafına bir sıra xarici və daxili amillər təsir edir. Məsələn, sorğu şəklində abunəçilərdən fondun strukturuna müəyyən istiqamətləndirici təsirlər daxil olur. Mütəxəssislər tərəfindən təhlil edildikdən və işləndikdən sonra bu sorğunun nəticələri fond üçün sənədlər seçilərkən nəzərə alınır.

Elmi cəhətdən əsaslandırılmış seçim nəticəsində kitabxana fondu dinamik sabitlik əldə edir, əsas abunəçi qrupunu təmin etmək iqtidarına malik olur. Amma fond hər hansı bir bilik sahəsində başqa sahənin zərərinə kompleksləşdirilsə, onda bu, fondun deqradasiyasına səbəb ola bilər ki, o da istifadəçilərin narazılığına gətirib çıxarar.

Beləliklə, bütün bunlar kitabxana fondunun formalaşması nəticəsində kəmiyyət və keyfiyyət aspektləri üzrə optimal səviyyəyə çatan növbəti inkişaf mərhələsinə də aid edilir. Fondun inkişafı baş verdikcə, həm keçmişin, həm də müasir sivilizasiyanın təcrübəsini mərkəzləşdirilmiş şəkildə ifadə etmək üçün daha da təkmilləşdirilməyə davam edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov M. *Kitabxana fondunun öyrənilməsi sistemi // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri jurnal. – 2002. – №1. – s.31-38.*
2. Həsənov M. *Respublika sənədlər fondu sistemində kitabxana fondunun yeri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri jurnal. – 2003. – №2. – s.39-49.*
3. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik. C.1. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001. – 400 s.*
4. Xələfov A. *Kitabxana fondu ümumbəşəri sərvətin məcmusudur // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri jurnal. – 2011. – №2 (5). – s.7-16.*
5. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 29 dekabr 1998-ci il // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri jurnal, 1999. №1. – s.3-18.*
6. Голубенко Н.Б. *Информационные технологии в библиотечном деле. Издательство Ростов на Дону: Феникс, 2012, 287 с.*
7. Столяров Ю.Н. *Библиотечный фонд: учебник. - СПб.: Профессия, 2015. - 384 с.*